

Јелена Ђ. Марићевић Балаћ
Универзитет у Новом Саду
Филозофски факултет
Одсек за српску књижевност

УДК 821.163.41.09-31 Капор В.
DOI 10.46793/Uzdanica21.1.073MB
Оригинални научни рад
Примљен: 10. новембар 2023.
Прихваћен: 8. децембар 2023.

МЕТАМОРФОЗЕ КРУГА ВЕСНЕ КАПОР

Ајсџиракџи: Роман *Небо, иако дубоко* Весне Капор прочитан је у контексту *Мејтаморфоза крућа* Жоржа Пулеа. У фокусу је било уводно поглавље, сегмент о бароком добу и Рилкеовом песништву. Компаратистички оријентисаном интерпретацијом су обрађени кључни лајтмотиви романа: вода, сузе и круг. Циљ рада је да се кроз анализу доминантних мотива понуди и одговор на питање како се они схематизују и систематизују. Сусрети са Таром Сеницом, умрлом девојком, обележени су мотивима из овог регистра: киша, снег, пахуље, лед, роса, сузе, крштење. У том контексту су анализирани њено име и презиме, али и време и простор у роману, који су се хомогенизовали. Религиозна мисао и метафизички аспекти искристалисали су се као кључни. Мисао о Богу супротстављена је ништавилу пред смрћу и бесмислом.

Кључне речи: Весна Капор, роман, небо, метаморфоза, круг, вода, суза, смрт, Бог.

Роман *Небо, иако дубоко* Весне Капор естетизован је различитим обрађајима лајтмотива воде и, с тим у вези, круга. Отуда се чини сасвим утемељеним питање у којој мери и на који начин се роман може контекстуализовати са познатом есејистичком књигом Жоржа Пулеа *Мејтаморфозе крућа* и протумачити у том кључу. Како наводи Пуле (уп. 1993: 5), метаморфозе круга односе се на промене смисла којима изванредан облик непрекидно подлеже у људском духу и подударују се са метаморфозама у начину на који бића себи представљају оно што је у њима најприсније, осећање повезаности спољашњег са унутрашњим и сопствену свест о простору и трајању. То би управо била она тачка која отвара роман Весне Капор у овом светлу. Смрт деветнаестогодишње девојке Таре Сенице преломљена је кроз неколико свести, чији се кругови не само преображавају, већ имају и тачке пресека, с тим да је центар кружнице у самом наратору. Приповедна перспектива је онеобичена, просторна стварност представљена инверзно, а трајање омогућено у дубинама неба или „долини суза” (Капор 2021: 87).

Проблем *дубине* неба чини се врло индикативним маркером, чија је семантизација премрежила роман. Име и презиме мртве девојке творе сим-

боличку осу света, јер је Тара („суза Европе“) српска река и планина, а сеница се сматра чистом, бојжом птицом (Гура 2005: 458) и припада горњој сфери. Тако она обухвата просторну стварност и по хоризонтали и по вертикали, творећи симболички крст. У неким крајевима сматра се да је „сеницу, славуја и шеву створио Бог“ (Гура 2005: 556), код Руса „је забележена забрана убијања сенице“, а, иначе, птица је која наговештава кишу или снег (Гура 2005: 557). То објашњава функцију упечатљивог лајтмотива суза у роману, сакралну равнан и празнично време (Бадњи дан, Божић, Богојављење), карактеризацију лика девојке птицом: „Сеница је птица. Сеница је птичица. Ти си мала девојчица. Одлетела. Птичица“ (Капор 2021: 7) и њену љубав према киши и снегу: „Шаље сенке испод моста, облак изнад Тауера, кишу у некој улицици где ју је довела знатижеља“ (Капор 2021: 26) и „слушала сам како се додирују воде два мора. Пишем, овде пада киша. Одговараш: Најлепши звук на свету је звук кише“ (Капор 2021: 52). Неретко је именована „зимском женом“, заједно са нараторком (уп. Капор 2021: 10; 48), а апострофирана је и „страст ка планинама; снегу, ветру. Стојим и дубоко дишем“ (Капор 2021: 21).

Име и презиме јунакиње карактерише смисаона дубина, која посебно добија на значају када се осмотри у контексту метафоре неба. Будући да птица (сеница) просторно припада небу, њено удаљавање од земље подразумева одлазак у дубину неба. Међутим, простор смрти очигледно није ваздушаст и не омогућава птици лет, већ потонуће. Небо се стога имагинира као дубока вода у коју тоне девојка, бачена у њу попут камена, који онда твори кругове на површини воде, тј. погађа њене најближе који су у простору живота, на земљи. Зато се око њене смрти и обликују кружнице приповедања, као реакција не само на њену смрт, већ и минули живот. Тара Сеница истовремено твори кругове сећања на њу, која су, разуме се, различита или се укрштају у неким тачкама. Кружнице се могу замислити управо онако како сугерише Весна Капор (2021: 5), ефектно потенцирајући часове који „сипе“. Падајући на земљу, капљице кише, наиме, формирају мноштво испресецаних кругова, као што Тарина смрт, ударајући о тло свести вољених који су живи, формира кружнице приповедања у самом роману.

Анализирајући Рилкеову поезију, Жорж Пуле (1993: 379) објашњава да се „од сваког предмета, од сваке мисли, пружа простор. А сваки предмет мисли клизи и урања у простор. Осећати, мислити, то значи, из сваког предмета и у празнини која га окружује, продужавати свуда, бесконачно, линије свога испуњења ка далеком савршенству: 'Дечје душе које још не певаху, / Које само тихо, у све ширим круговима, / Ка животу иду...' Простор је, дакле, равна водена површина на којој се кружно оцртава валовито и ексцентрично кретање ствари. У њему се све озарује, све расте. Оно је празнина која ће се попунити, ништа које ће постати нешто, одсуство које ће се претворити у присуство. Простор, то је Бог, то је будућност, то је идеал, то је поље постојања." Ако је основна мисао и предмет романа Тарина смрт, она

нужно мора да „урони” у простор „водене површине”, у овом случају неба, што је и наглашено насловом *Небо, иако дубоко*. Нагло прекинут живот младе девојке именоване птицом готово је рилкеовска дечја душа која није ни стигла да запева, али која у све ширим круговима не иде ка животу, већ смрти. Међутим, како је њен одлазак из света живих празнина за оне који су је волели, једини начин да се „одсуство” претвори „у присуство” јесте да се осмисли идеално поље постојања у коме је Бог – *небо*.

Затим, Пуле (1993: 380) указује на хоризонт бинарних опозиција: „Мало по мало, међутим, време прекрива простор. Време је лагано потапање. Све што осећамо, све што јесмо, гради врх кружног таласа који се све више шири, који неуморно напредује у освајању простора. Простор је неизмерност, али је време неизмерност која расте.” У наслову *Небо, иако дубоко* очито имамо посла са сучељавањем просторне вечности и временске пролазности, то јест, овоземаљска осећања чине небо све више дубоким. То су „мекотни таласи” и „талас суза” који „плаве срце” (Капор 2021: 9; 84), воде које се склапају, а „свет ће моћи да се чује само испод таласа” (Капор 2021: 14).

Коначно, трећа тачка укрштања Пулеовог есеја о Рилкеу и романа Весне Капор исцрпљује се у следећем одломку: „Мислити или осећати нешто за Рилкеа наине значи извучити га из замршеног скупа који се распада, отиче, а који представља пролазни свет. Ниједна ствар не открива своју присност, не обелодањује своју суштину, не постоји и није схваћена, осим ако се више ничега не дотиче, ако више ничим није мотивисана, укратко, ако, неопозиво одвојена од свега и смештена у ништавило, нуди духу само своје постојање. Постојање које се може одредити или као оно што се повукло из света живих или, можда тачније, као оно из чега се свет живих повлачи. Постојање обавијено кругом самоће: ’Ми просто треба да будемо ту, као земља, потпуно, у простору’” (Пуле 1993: 384). Све мисли и осећања који су дати романом могу се, стога, разумети као покушај нареченог „извлачења из замршеног скупа који се распада, отиче”, зато што нараторка непрестано покушава да не изгуби везу са преминулом девојком. Она, наине, донекле укида границе између живота и смрти, чинећи то писањем и сигнификантном везом између плакања и чина писања, не би ли, макар кроз ту слану воду бола, могла да уплови у дубину неба у коју је Тара отишла. Због тога се на самом концу романа, у одељку „Везати видљиво и невидљиво у чвор”, са важним мотом из „Молитве” Ивана В. Лалића: „[...] у привременом крућу малих ствари” (Капор 2021: 85), наводи: „Дато нам је да се сретнемо, у долини суза, и да причам ову причу” (Капор 2021: 87). „Привремени круг малих ствари” је „пролазни свет”, а нараторка покушава да га надиђе и превазиђе уласком у вечни круг велике ствари. Но, пошто и даље припада свету пролазности или сфери живих, она може само да наслути дубину или величину круга, али не и да у њега у потпуности закорачи.

У поглављу „Барокно доба” Пуле (1993: 43–44) говори о томе да се простор не може освојити, већ само „преплавити. И сви наши покушаји да га се домогнемо изливајући у њега највећи број или највећу количину облика имају за последицу само то да чине још уочљивијим контраст између истинске неизмерности простора и лажне неизмерности количине или броја. [...] Тако сваки тренутак, као и свака капљица воде у којој се огледа призма, потврђује своје постојање изван смрти свих других тренутака. Други тренуци, са своје стране, хитају ка животу и ка смрти. И то непрекидно рађање и умирање има за последицу стварање једног пролазног света у коме сви тренуци живе својим тренутним животом, али никада не успевају да успоставе непрекинуто ткиво трајања.” Весна Капор (2021: 17; 23; 26) неретко користи глагол *йлавийти* управо кроз потребу да се нараторка некако „домогне” небеског простора који не може бити освојен: „*слаийкасийа језа йлави обликe, у смирај*. [...] Радост која плави присутне [...] Радост надолазећег времена плавила нам је срца.” Зато су готово сви тренуци које је провела са Таром обележени водом у различитим манифестацијама (киша, снег, пахуље, коцка леда, роса, сузе, па чак и кафа коју су пиле и воћни чај), што треба да потврди „постојање изван смрти” и формира „ткиво трајања”.

Зато је веома битна религиозна компонента и присуство Бога у води, што је назначено у роману не само лајтмотивски, већ кроз предлог оца Тоде-та да се након бомбардовања сви колективно крсте, и деца и одрасли, затим апострофирањем Богојављења када се плива за Часни крст и сузама које долазе након литургије, а да је када време истекне земља пустиња, тачније, простор без воде. Тезу, најпосле, може потврдити и један детаљ. Тара је нараторки била поклонила компас, привезак за кључеве у виду „малог блештавог сидра” (Капор 2021: 43), што може да се схвати као кључ читања романа у овом аспекту и, генерално, могућност да она пронађе пут до места сусрета са мртвом девојком у „долини суза”.

Пуле (1993: 45; 50) упозорава на „бујање мехурова”, „лоптасто нади-мање” које се расплињава „и све враћа ништавилу [...] то је живот који се састоји од безброј малих смрти и који се најзад завршава потпуним рас-такањем”, што потврђује „лажно савршенство мехура”. И нараторка Весне Капор (2021: 13) плови у мехуру, који је снажно држи у опни, а док Тари расте температура она се осећа „заробљеном у неком балону, из којег је неко извукао ваздух и оставио само суву врелину; кад пада, осећам се малакса-ло, заглављено у дубоком снегу” (Капор 2021: 47). Девојчин отац је, пак, затомљен у „круговима”, које прави, тетурајући се „улицама, слеп и глув” (Капор 2021: 50). Ти кругови „малих смрти”, тј. непрестаних мисли на њу, немогућности да је се ослободе, све време их суочава са ништавилом. Мисао о Богу била би „лопта” излаза и могућност утехе, што се запажа у курзивом исписаном сећању: „*Пролеће је, и нас две, као у белом балону свейлосийи, у сусреј Великом йейку, йокушавамо да врайимо време*” (Капор 2021: 17). По-

тенцирање суза (као водене лопте) у роману је, такође, на овом трагу, јер се уочава блискост са „сузама Христа који нас искупљује [...] у облику сузе, бо-жанска неизмерност даје људској сићушности свој сјај, своју чистоту, чак и свој облик” (Пуле 1993: 53). Суза је у том смислу „божанство у минијатури” (Пуле 1993: 53), што је у Пулеовом случају и роса. Суза, дакле, „сфери душе одједном враћа њене праве димензије које су димензије бескраја” (Пуле 1993: 55). Код српске списатељице је живот поистовeћен са цветом, димом и росом (Капор 2021: 84), дакле, пролазношћу овоземаљског. Међутим, и једна и друга „кугла” постојања неопходни су јер одражавају религијску мисао, онако како је Пуле дефинисао кроз барокну оптику: „Религијска мисао одржава везу између краткотрајне грудве људског постојања и лопте вечности” (Пуле 1993: 59). На тој мисли, чини се, написан је овај роман.

Роман *Небо, иако дубоко* Весне Капор протумачен је у контексту *Мејаморфоза круја* Жоржа Пулеа. Испоставило се да су најкључнија поглавља, осим уводног, била о барокном добу и Рилкеу. Будући да роман Весне Капор успоставља интензиван дијалог са делом Милоша Црњанског, а класик српске књижевности био је добар познавалац како барока, тако и метафизичких песника, о којима и Пуле, поред осталог, пише у овом поглављу, могућно је да се потенцијалне интерпретативне паралеле могу повући и у овом домену. Такође, план сложености интерпретације отвара и цитат из Лалићеве песме, за кога је Рилкеова поетика кључна. Најпосле, може се констатовати да се кроз тумачење романа Пулеовом књигом у првом плану искристалисало питање религиозне мисли и метафизичких аспеката романа, на основу чега је било могућно наслутити његову значењску дубину. Тумачењем имена и презимена Таре Сенице, наслова романа, приповедних перспектива и лајтмотива, обухваћен је проблем простора и времена, тако да су различити аспекти унеколико схематизовани.

ИЗВОР

Весна Капор (2021): *Небо, иако дубоко: Писма за Тару*, Београд: Српска књижевна задруга.

ЛИТЕРАТУРА

Пуле (1993): Жорж Пуле, *Мејаморфозе круја*, прев. Јелена Новаковић, Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића.

Гура (2005): Александар Гура, *Симболика животиња у словенској народној итрадицији*, прев. Људмила Јоксимовић и сарадници, Београд: Бримо – Логос – Глобосино.

Jelena Đ. Marićević Balać

University of Novi Sad

Faculty of Philosophy

Department of Serbian literature

VESNA KAPOR'S *METAMORPHOSES OF THE CIRCLE*

Summary: Vesna Kapor's novel *Nebo, tako duboko* was analysed according to Georges Poulet's *Metamorphoses of the Circle*. The analysis focused on the introductory chapter, the segment about the age of Baroque, and Rilke's poetry. A comparatively oriented interpretation encompassed the novel's key leitmotifs: water, teardrops, and the circle. Through the analysis of the dominant concepts, the paper aims to answer the question of how these leitmotifs were schematised and systematised. Encounters with Tara Senica, the deceased girl, are marked by the following motifs: rain, snow, snowflakes, ice, dew, teardrops, and baptism. Within this context, the girl's first and last name were analysed, as well as the time and space in the novel, which have become homogenized. The religious thought and the metaphysical aspects turned out to be the key. The thought about God is counterpoised to the nothingness in the face of death and meaninglessness.

Keywords: Vesna Kapor, novel, sky, metamorphosis, circle, water, teardrop, death, God.